

Identiteti na raskrižju – Kraj Prvog svjetskog rata u Istri prema pisanju *Hrvatskog lista*

Odnos slavenskog i talijanskog stanovništva u Istri na kraju Prvog svjetskog rata vidljiv je kroz izdavanje novina *Hrvatski list*. Spomenute novine, sa svojim sve većim utjecajem na javno mnijenje, pokušale su utjecati na svijest ljudi u Istri, s glavnim ciljem da se Istra uključi u buduću Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Ovaj rad ne predstavlja nikakvu sintezu, naprotiv ono je minuciozna rekonstrukcija jednog broja članaka novina *Hrvatski list* o nacionalnom pitanju. Htio sam ukazati na neke dojmove i radnu hipotezu do kojih je došlo tijekom analize novina.

Ključne riječi: suživot, antagonizam, Pula, Istra, identiteti

Uvodna razmatranja

Godine 1918. na prostoru istarskog poluotoka dogodio se mentalni, društveni i politički lom. Vlast Austro-Ugarske Monarhije prestala je. Uobičajeno tumačenje, utkano u svijest ljudi, govori o preuzimanju Istre od strane talijanskih vlasti, no zaboravlja se na kratkotrajno razdoblje interregnuma te mnoge peripetije koje su obavijale događaje od kolovoza do studenog 1918. Trenutak je to kada se hrvatsko stanovništvo Pule i Istre počelo pripremati za rasplet Prvog svjetskog rata i kada se pojavilo pitanje što će biti s Pulom i Istrom nakon završetka rata.¹

Stavovi stanovništva na kraju Prvog svjetskog rata u Istri i Puli vidljivi su kroz objavljivanje novina. U Puli su tada izdavani *Hrvatski list* na hrvatskom jeziku, *Il Gazzettino di Pola*, na talijanskom jeziku te *Poaler Tagblatt*, na njemačkom jeziku.² Zbog ekonomije posla i njegove dostupnosti, ovom je prigodom uzeto u razmatranje pisanje *Hrvatskog lista* o temama vezanim uz pripreme hrvatskog stanovništva Istre u zadnja četiri mjeseca Prvog svjetskog rata.

Sustavnom analizom novinskih članaka *Hrvatskog lista* promatrat će se stavovi hrvatski orijentiranog uredništva. Kako su novine htjele iskoristiti svoj utjecaj za

1 Više o ovoj temi vidi u: Darko Dukovski, *Svi svjetovi istarski ili Još-ne-povijest Istre prve polovice XX. stoljeća*, (Pula: C.A.S.H., 1997), 143-144.; Nevio Šetić, *Istra za talijanske uprave. O istarskoj emigraciji i njenom tisku u Zagrebu 1918.–1941.*, (Zagreb: Dom i svijet, 2008), 58-59.

2 Svi su sačuvani primjerci digitalizirani i dostupni na mrežnim stranicama Sveučilišne knjižnice u Puli na poveznici: <http://www.ino.com.hr/digitalizirana-gradja/novine>.

manipuliranje javnim mnijenjem, treba ih uzeti s dozom znanstvene kritike. U stvaranju kolektivnog identiteta neke činjenice svakodnevnog života zanemarene su ili zanjekane, a druge naglašene.

Krajem Prvog svjetskog rata situacija u Istri bila je izuzetno složena. Austro-Ugarska je bila na koljenima, a prijelaz Pule i Istre pod novog gospodara bio je izvješan. To se posebno odnosi, na Pulu, koja je bila glavna pomorska luka Monarhije.³ Mjesni odbor Državnog vijeća Države Slovenaca Hrvata i Srba, u ime Središnjeg odbora, 31. listopada 1918. preuzeo je ratnu flotu Austro-Ugarske Monarhije i kontrolu nad vojnom lukom Pula.⁴ No, prave komplikacije bile su tek na početku. Tjedan dana kasnije, 7. studenoga 1918., talijanska mornarica i vojska na temelju prekida vatre, u ime saveznika i Sjedinjenih Država zauzeli su pomorsku tvrđavu Pula i preuzeli kontrolu nad Istrom i cijelim sjevernim Jadranom.⁵

Pisanje *Hrvatskog lista*

Nakon prestanka izdavanja novina *Nаша Sloga*, 1. srpnja 1915. u Puli je počeo izlaziti *Hrvatski list*.⁶ Od kolovoza 1918. Hrvatski je list počeo objavljivati čitav niz članaka, širokog spektra tema, od političke budućnosti Istre, povezanosti stanovništva Istre s ostalim južnoslavenskim narodima pa do pitanja jezika. U tom je razdoblju *Hrvatski list* često kritizirao talijansku imperijalističku politiku prema Istri. Povremeno su novine prenosile vijesti iz Italije, posebno izjave ministra vanjskih poslova Sidneyja Sonnina i premijera Vitorija Orlanda te njihovo stajalište o Londonskom sporazumu. Postojao je veliki strah da će Talijani iskoristiti svoj položaj i aktivirati provedbu Londonskog sporazuma, stoga su urednici minuciozno promatrali što se dešava s druge obale Jadranskog mora. Vijesti o sastancima predstavnika istarskih Talijana i Hrvata objavljivane su u vrlo opsežnim i detaljnim člancima, uglavnom na prvoj stranici. Dana 17. kolovoza 1918. *Hrvatski list* je, primjerice, napisao da je bivši zastupnik u Istarskom saboru dr. Ivan Cukon, kao povjerenik Političkog društva za

-
- 3 Bernardo Benussi, „Le sette giornate di Pola (dal 30 ottobre a 5 novembre 1918)“, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, Parenzo XXXI/36 (1919): 63-80; Dragovan Šepić, „Jadransko pitanje od 1915. do 1954.“, *Istra*, 1-2 (1975): 17-36.; Dragovan Šepić, „O procesu integracije hrvatske nacije u Istri.“ u *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, ur. Mirjana Gross, (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981.): 251-281; Šetić, *Istra za talijanske uprave*, 11-32.
  - 4 Josip Bazeli, „Zauzimanje flote u Puli 1918“, *Jadranski koledar*, (1937): 100-104.; Dragovan Šepić, „Istra uoči konferencije mira (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 4 (1961): 350; Šetić, *Istra za talijanske uprave*, 11-32.
  - 5 Bazeli, „Zauzimanje flote u Puli 1918“, 100-104; Šepić, „Istra uoči konferencije mira (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati“, 349-382.; Šetić, *Istra za talijanske uprave*, 58-59.
  - 6 Zaslugom Josipa Krmpotića novine su izlazile tri godine, a bile su zabranjene nakon talijanske okupacije, 5. studenog 1918. Novine su promijenile nekoliko urednika, među kojima vrijedi spomenuti Josipa Haina i Lovru Škaljera. Na hrvatskom jeziku i čakavskom narječju objavljivale su ratna izvješća, vijesti iz Austro-Ugarske, vijesti o Istri, a ponekad i romane. Davor Mandić, „Pulski Hrvatski list (1915.–1918.) – zapisi o „evakuircima“ s područja Pomorske utvrde Pula.“ *Časopis za suvremenu povijest* 42, br. 3 (2010): 779-780.

Hrvate i Slovence u Istri, otputovao na slavenski sastanak u Ljubljani, gdje je osnovano Nacionalno vijeće za Sloveniju, Istru i dijelove Dalmacije.⁷ Vijesti o političkim aktivnostima istarskih Hrvata prenošene su i kasnije.

U nastavku teksta donosi se analiza nekoliko članaka koji se tiču spomenute tematike.

U članku pod naslovom *Kad će biti bolje*, objavljenom 4. kolovoza 1918. postavljalo se pitanje o uspostavi mira, a indirektno i pitanje kome će pripasti Istra. Svjesni političke dezorijentacije i gotovo nepostojanja političke elite među hrvatskim stanovništvom postojala je bojazan da se Istra neće integrirati u buduću državu koja će okupljati Slovence, Hrvate i Srbe. Svjesni da su Hrvati u Istri vrlo slabo politički organizirani te da je njihov utjecaj na šira politička i društvena zbivanja vrlo ograničen, urednici lista već 4. kolovoza pišu sljedeće: „A osobito mi smo se u Istri od uvek odlikovali svojom dezorijentacijom. Naša politička društva opstojala su i nisu, no naši politički muževi, ubrojivši i one najbolje nisu zapravo znali, kako što i za što treba raditi i za kojim stalnim kulturnim, gospodarskim i političkim ciljem treba ići“.⁸ Strah od asimilacije Kraljevini Italiji bio je od strane urednika u tim trenucima velik, pa se kroz pisanje novina željelo osnažiti svijest o zajedničkom prostoru, povijesti i kulturi koju dijele Hrvati i Slovenci u Istri. Uglavnom su hrvatski stanovnici bili nepismeni poljoprivrednici, pa je dezorijentacija pripadnosti slavenskom ili hrvatskom identitetu bila vrlo slaba. Zbog straha od moguće okupacije Talijana, glavni cilj bio je potaknuti hrvatsko stanovništvo na borbu za svoja prava.

Urednici *Hrvatskog lista* u nekoliko su navrata naglašavali da drugi narodi, osobito Talijani imaju svoje ljude, koji će u sferi politike biti aktivni u rješavanju gorućih pitanja Pule i Istre te se žalili da se dnevne i gospodarske potrebe hrvatskog stanovništva stalno ignoriralo.

Rubrika *Dopisništvo iz Istre* često je donosila vijesti da je hrvatsko stanovništvo uznemireno nametanjem talijanskog jezika. Po tom pitanju zanimljiv je članak pod naslovom *Cavrano ili Kavran*, gdje su se stanovnici tog malog sela u zaleđu Pule žalili da su prisiljeni služiti se talijanskim jezikom, iako u selu nema Talijana. Također su smatrali sramotnim što su se općinske knjige vodile na talijanskom jeziku. Stoga se postavilo pitanje je li Kavran talijansko mjesto ili su vojnici primili naredbu da ga talijaniziraju.⁹ Nametanje talijanskog jezika u Istri u razdoblju prije pada Austro-Ugarske Monarhije pokazuje kako je talijanska kulturna i gospodarska elita djelovala na svakodnevni život. Istra je većinom bila naseljena hrvatskim stanovništvom, unatoč tome javna se uprava koristila talijanskim jezikom. Razloga za to bilo je malo, ali najvažniji je bila ekonomska i politička moć talijanske elite.

Predstavnici mladeži kroz pisanje *Hrvatskog lista* upozoravali su da Hrvati u Istri često govore drugim jezicima, osobito talijanskim, a pritom zanemaruju materinski

7 *Hrvatski list*, br. 1113, 1. kolovoz 1918., 1. Usp.: Šepić, „Istra uoči konferencije mira (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati“, 349-382.

8 *Hrvatski list*, br. 1101, 4. kolovoz, 1918., 1.

9 *Hrvatski list*, br. 1101, 4. kolovoz 1918., 3.

jezik. Stoga su poticali da se u svim prilikama govori svojim materinjim jezikom. „Omladina Vas poziva, moli i zaklinje Vas, Vas sve, stare i mlade, muške i ženske, neprezirite svog jezika, narod i sebe, otrešite se zabluda da je tuđe ljepše i bolje, i ne gajite, ne širite tuđih jezika, dok ne izvršite dužnost prema svom jeziku, svom narodu, svojoj budućnosti.“¹⁰ Redovito su objavljivane vijesti sličnog sadržaja, uz stalno upozorenje da se u govoru ne koristi dovoljno hrvatskog jezika.

Ipak, dio Hrvata se zbog vjernosti talijanskoj društvenoj eliti, mode ili dobrobiti koristio talijanskim jezikom. Njih je *Hrvatski list* nazvao slavenskim izrodima, a ne čistokrvnim Talijanima. Situacija u kojoj su neki Hrvati govorili talijanski zbog koristi nije bila rijetkost, pa su ih urednici shvatili kao prijetnju jačanju hrvatskog identiteta. Za urednike je etnička raspodjela bila jasna. Neki su gradovi, poput Pule, Rovinja i Vodnjana, bili naseljeni Talijanima, no u okolici je uglavnom živjelo slavensko stanovništvo.¹¹ Isticanjem broja etničkih pripadnika ili govornika jednog jezika u raznim člancima vidljiv je aktivizam u jačanju hrvatskog identiteta. Jedna od osnovnih namjera bila je pokazati postojanje Hrvata i Slovenaca u Istri, te njihovu distribuciju i brojnost. Kako bi se ova tema utkala u svijest ljudi, od rujna *Hrvatski list* pojačao je objavljivanje članaka o slavenskom podrijetlu istarskog stanovništva.

Povodom proslave carevog rođendana u gradu je održana zajednička godišnja proslava. Vijorilo se mnoštvo zastava, uglavnom u državnim i savezničkim bojama. No, noćna mora novinara *Hrvatskog lista*, koji je napisao izvještaj, bila je ta što nije mogao vidjeti nikakvu hrvatsku zastavu, stoga poziva da se objese hrvatska ili slovenska zastava.¹²

Tiskanje *Hrvatskog lista* bilo je ponekad ometano. U nekoliko navrata istarski vojnici koji su se nalazili na frontu žalili su se da novine ne dolaze, sumnjajući da su ih poštanski radnici spalili. Istrani koji su bili izvan Istre, poput vojnika i izbjeglica, posljedično nisu dobili informacije o tome što se događa na Poluotoku, što je spriječilo širenje nacionalnih težnji kod tog dijela stanovništva.

Želja za identifikacijom s ostalim južnoslavenskim narodima očita je u jednoj jezičnoj promjeni. Novine koje su obično izlazile na hrvatskom jeziku, s posebnim izrazima na čakavici, nakon 9. kolovoza 1918. obilato su koristile ekavicu.¹³ U članku pod naslovom *Mi i jugoslavenstvo* urednici su 11. kolovoza 1918. spomenuli ovu jezičnu promjenu. To je bio smišljen potez i pokušaj utjecaja na svijest čitatelja, koji će se poistovjetiti s drugim slavenskim etničkim skupinama koje govore

10 *Hrvatski list*, br. 1104, 7. kolovoz 1918., 2.

11 Novine koje su usporedo s *Hrvatskim listom* izlazile u Puli *Il Gazzettino di Pola* u rubrici *Corrispondenze* 21. studenog 1918., nakon što je Kraljevina Italija preuzela Poluotok objavile su članak *Da Dignano Gli imponenti funerali dell'ufficiale Parollo (U Vodnjanu imponentni pogreb časnika Parolla)*. Tako su povodom smrti časnika Parolla novine ukazivale da je na sprovodu sudjelovao vrlo velik broj gradskog stanovništva, što pokazuje talijanski karakter stanovništva. *Il Gazzettino di Pola*, br. 1143, 21. studeni 1918.

12 *Hrvatski list*, br. 1114, 17. kolovoz 1918., 2.

13 *Hrvatski list*, br. 1108, 11. kolovoz 1918., 3. Usp: https://www.ino.com.hr/digitalizirana-gradja/info/hrvatski_list (posjet 19. 12. 2022.).

tim idiomom, prvenstveno Srbima i Slovincima. U nastavku članka uspoređuje se Hrvate, Srbe i Slovence s Bavarcima, Prusima i Sasima, namećući tvrdnju da su nabrojene skupine zapravo samo plemenska obilježja, koja pripadaju naciji Jugoslavena.¹⁴ S druge strane, u pomirljivom tonu za sve stanovnike Istre, bez obzira na nacionalnu pripadnost, objavljen je prijedlog da se svi stanovnici Istre zovu Istrani ili Istrijanci. Kako bi postigli cilj *Hrvatski list* je nastavio izlaziti do kraja svog postojanja na ekavici.

Jedan svećenik iz Mutvorana napisao je da su se stanovnici Istre smatrali „Jugoslavenima“ više instinktom nego uvjerenjem. Stoga ovo uvjerenje treba ispitati. U istom broju 5. rujna 1918. stanovnici sela pobunili su se protiv ovog svećenika. Bio je Talijan koji nije znao hrvatski jezik i stanovništvo nije moglo komunicirati s njim.¹⁵

Važno pitanje u stvaranju identiteta bilo je obrazovanje. Novine *Hrvatski list* objavile su u više navrata poziv roditeljima da svoju djecu šalju isključivo u hrvatske škole. Pohađanje škole bilo je od velike važnosti, s obzirom na činjenicu da su škole važno mjesto formiranja identiteta. Želje za otvaranjem pokrajinske hrvatske škole urodile su plodom kada je u Puli 2. listopada 1918. počela djelovati pokrajinska hrvatska škola. Prvog dana školi je pristupilo 530 djece, a organizirana je i sveta misa na kojoj je prisustvovao predsjednik Carskog kraljevskog vijeća barun Hohenbruck. Misa za hrvatske učenike nije bila pjevana iz straha da bi Talijani to smatrali demonstracijom.¹⁶ Taj primjer pokazuje koliko je snažna bila moć talijanske elite u nametanju talijanskog jezika. Urednici su u svom pisanju izrazili želju za stvaranjem odnosa poštovanja između Hrvata i Talijana te uzajamnom priznavanju potpune ravnopravnosti, posebno u pogledu prava škole na vlastitom jeziku.¹⁷

Kako se rat bližio kraju, započele su i ozbiljnije političke pripreme za ono što slijedi. Tako je *Hrvatski list* donio 27. listopada 1918. proglas da će za područje Pule biti osnovan odbor Narodnog vijeća. Potpisnici članka, također ljudi koji su trebali voditi odbor bili su dr. Lovro Škaljer, Ante Šabalja i Ivan Dorčić.¹⁸ Objavljen je i poziv svim Jugoslavenima i Slavenima da u 18 sati 28. listopada 1918. u Sokolskoj dvorani Narodnog doma prisustvuju javnoj skupštini. Na skupštini su održana predavanja o povijesti i zemljopisnoj raspodjeli južnih Slavena. Slijedilo je predavanje o Narodnom vijeću. Nakon toga prisutni su započeli izbor članova mjesnog odbora.

14 Ibid., Iako Jugoslavija tada još ne postoji, urednici novina korite ovaj termin baš u spomenutom obliku.

15 *Hrvatski list*, br. 1133, 5. rujna 1918., 2.

16 *Hrvatski list*, br. 1160, 2. listopad 1918., 1.

17 *Hrvatski list*, br. 1162, 4. listopad 1918. Nakon talijanske okupacije viceadmiral Cagni zabranio je 16. studenog 1918. otvaranje onih škola koje su bile otvorene u ratu. Sve su te škole bile hrvatske. Ova odluka utjecala je na 13 škola u pulskom okrugu. Škole koje nisu smjele otvoriti vrata učenicima bile su: Sošići, Krmed, Rovinj, Štokovci, Veli Vrh, Peroj, Lobarika, Jadreški, Vinkuran, Banjole i dvije u gradu Puli. Šepić, „Istra uoči konferencije mira (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati“, 369.

18 Šepić, „Istra uoči konferencije mira (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati“, 349-382.; Dragovan Šepić, „Odbori Narodnog vijeća u Puli i ostaloj Istri u danima prevrata i talijanske okupacije (listopad–studen 1918)“, *Prilozi zavičajju 1*, ur. J. Percan, (Pazin: Čakavski sabor – Katedra Pula, 1980): 9-54.

Konačno, usvojen je odlomak s uputama koji bi odbor trebao zastupati i rezolucija.¹⁹ Radilo se o mudrom potezu, jer je uzdizanje slavenskog podrijetla poluotoka imalo važan utjecaj na jačanje hrvatskog identiteta.²⁰

Na osnivačkom odboru, prema novinama, prisustvovalo je oko 3000 ljudi. Govore su držali predstavnici Čeha i Nijemaca, a za Talijane radikalni socijalist Talatina.²¹ Sudionici su bili svjesni da sudbina Talijana i Hrvata u Istri ne ovisi o njima samima, već o odlukama mirovne konferencije.

Iako je postojala predanost mirnom suživotu, u isto vrijeme antagonizmi su bili jako izraženi.²² Tijekom sastanka održan je prosvjedni marš Talijana. Prošli su u blizini Narodnog doma, a ista skupina, dodatno demonstrirajući i govoreći hrvatski, bacala je kamenje i govorila *Marinekasino*. No, na ove provokacije nitko nije reagirao.²³

Pitanje tko će nakon završetka rata pripojiti Istru bilo je od velike važnosti. Urednici su to dobro razumjeli i svojim rastućim utjecajem pokušali su djelovati na javno mnijenje u gradu. Kako se rat bližio kraju, novine su često donosile govore američkog predsjednika Thomasa Woodrowa Wilsona o pravu na samoopredjeljenje i slobodu. Novine su prenosile te vijesti pokušavajući uvjeriti građane da imaju pravo sami odlučiti o budućnosti Istre. List donosi i izvještaje iz talijanskog tiska, osobito tršćanskih novina *Il Lavoratore*, s kojima su urednici *Hrvatskog lista* bili često u sukobu.

Početkom studenog 1918. pojavile su se nove napetosti. Na otvorenom moru 4. studenog održan je sastanak predstavnika jugoslavenske i talijanske flote. Jugoslavensku flotu predstavljali su Milan Milinković, M. Vratović i M. Krmpotić. Primio ih je kapetan linijskog broda Alessandro Ciano. Talijani su tom prigodom izjavili da će odustati od neprijateljstva u luci, no nije odlučeno što će se dogoditi s plovidbom pa je Pula ostala u blokadi.²⁴ Situacija u gradu dodatno se zakomplicirala

19 1. Opći pregled Slavenstva od prije rata do danas s osobitim obzirom na Jugoslavene; 2. Kratak zemljopisni i narodnosni opis Jugoslaviji; 3. Narodna organizacija – „Narodno veće“; 4. Izbor mesnog odbora „Narodnog veća“; 5. Naputak i lozinka našeg držanja; 6. Rezolucija; *Hrvatski list*, br. 1186, 28. listopada 1918., 1.; Više o ovoj temi vidi u: „Istra uoči konferencije mira (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati“, 349-382.

20 Važne podatke o kraju Prvoga svjetskog rata u Istri i njezinom pripadanju Kraljevini Italiji donosi istarski talijanski povjesničar Bernardo Benussi, u knjižici *Le sette giornate di Pola*. Čitanjem ove knjižice vidljivo je da se usporedo s hrvatskim stanovništvom za kraj rata pripremalo i talijansko stanovništvo koje je živjelo u Istri. Talijani su u Puli 28. listopada 1918., istog dana kada su to učinili i Hrvati, osnovali svoje vijeće, koje je trebalo brinuti o gospodarskim i političkim interesima talijanskog stanovništva. Pod vodstvom bilježnika Stanicha izabrano je vodstvo, koje bi trebalo surađivati sa slavenskim i socijalističkim odborom, s ciljem očuvanja mira u gradu i izbjegavanja antagonizama između različitih etničkih grupa koje su živjele u Puli. Benussi iznosi svoje gledište prema kojem je tranzicija grada u ruke Jugoslavena bila, u perspektivi Talijana, gora od one austrijskih vlasti. I njegovo stajalište vezano uz prelazak Istre u ruke Kraljevine Italije uvelike se razlikuje od onog koje donosi u svojim člancima *Hrvatski list*. Benussi navodi kako je talijansku vojsku talijansko stanovništvo prihvatilo s velikim simpatijama, koje je taj događaj shvatilo kao oslobađanje od austrijske vlasti. Benussi, „Le sette giornate di Pola (dal 30 ottobre a 5 novembre 1918)“, 67, 68, 69, 77.

21 Na stranicama novina nisu navedeni njegovi stavovi. *Hrvatski list*, br. 1186, 28. listopada 1918., 1.

22 Šepić, „Istra uoči konferencije mira (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati“, 353.

23 *Hrvatski list*, br. 1187, 29. listopada 1918., 1.

24 *Hrvatski list*, br. 1193, 4. studeni 1918., 1. Vidi: Šepić, „Istra uoči konferencije mira (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati“, 349-382.

nakon 5. studenog. Vjerovalo se da će Talijani u Puli ostati samo do završetka mirovne konferencije, pa su talijansku vojsku stanovnici grada dočekali s *Evviva Italia* i *Jugoslavija*.²⁵

Uspostava talijanske dominacije, nakon iskrcavanja njenih vojnika i ulaska u Pulu, očita je u činjenici da su svi brodovi koji su isplovljavali iz luke morali nositi austrougarsku i talijansku zastavu. Hrvatski je list tom prilikom napisao simptomatičnu rečenicu *Progutnimo još i tu gorku pilulu – pravednost će ipak pobediti*.²⁶

Primjena u nastavi

Istražena tema primjenjiva je u nastavi povijesti. Nastava povijesti prema kurikulumu nastavnog predmeta povijest u sedmom razredu pretpostavlja obradu sadržaja naslovljenog *Prvi svjetski rat: izmjena granica u Europi*. Kako se u članku govori o promjeni granica u Istri pred kraj Prvoga svjetskog rata, moguće je predloženi sadržaj koristiti kako bi se objasnile konture koje su na lokalnoj razini uvjetovale promjenu granica nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije. Predložena tema može se primijeniti tijekom obrade sadržaja vezanih uz *Hrvatsku u Prvom svjetskom ratu te Raspad Austro-Ugarske i nastanak Države SHS*, kroz dva nastavna sata.

Ishodi iz kurikulumu koji su planirani za spomenuti sadržaj u sedmom razredu su: POV OŠ D.7.1. Učenik analizira različita državna uređenja i politike sklapanja međudržavnih saveza od 18. stoljeća do početka 20. stoljeća, te POV OŠ D.7.2. Učenik analizira utjecaj revolucija i ratova na preobrazbu državnog uređenja od 18. stoljeća do početka 20. stoljeća.²⁷ Kao razrada ishoda pod tim u Kurikulumu navodi se sljedeće: učenik određuje politički razvoj na području hrvatskih zemalja od preporodnog doba do kraja Prvoga svjetskog rata; objašnjava postanak vojno-političkih saveza i uzroke, tijek i posljedice Prvoga svjetskog rata.²⁸ Kako u ovom slučaju govorimo o posljedicama Prvoga svjetskog rata, odnosno sudbini Istre naša se tema odlično uklapa u okvir koji je kurikulumom postavljen. Na ovaj bi način tema koja je lokalnog/ regionalnog karaktera pružala uvid u šira povijesna kretanja, a metodologija bi bila primjenjiva i na druge hrvatske krajeve.

Kako se suvremena nastava povijesti temelji na ishodima učenja, tvrdnjama o tome što se očekuje od učenika da zna, razumije ili može napraviti nakon završetka

25 „Trezno i s pouzdanjem u budućnosti „, *Hrvatski list*, br. 1195, 6. studeni 1918., 1. U isto vrijeme novine *L'Istria redenta*, izlazeći u Kopru u članku pod naslovom „Allegre donne, allegri fanciulli“ (Vesele žene, sretna djeca), 10. studenoga 1918. tvrdile su da su talijanski vojnici donijeli mir u Istru i razdoblje prosperiteta, uz smanjenje cijena mesa, ribe i kruha. Za urednike tih novina talijanski jezik bio je jezik njihovih očeva, navodeći: „Napokon možemo govoriti svojim jezikom, slatkim, preslatkim idiomom naših očeva (si può parlar finalmente il linguaggio nostro, il dolce dolcissimo idioma de nostri padri).“ *L'Istria redenta*, br. 1, 10. studeni 1918.

26 *Hrvatski list*, br. 1202, 13. studeni 1918., 2.

27 Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije*, (Zagreb, 2019): 27.

28 Ibid.

procesa učenja, započeti ćemo upravo od ishoda.²⁹ Aktivni glagoli korišteni za izradu ishoda mogu se svrstati u šest kognitivnih razina revidirane Bloomove taksonomije.³⁰ Za predloženu aktivnost ishodi na razini aktivnosti bili bi: Učenik

- 1) prepoznaje važnost djelovanja novina na oblikovanje javnog mnijenja;
- 2) opisuje svakodnevni život i gospodarske prilike u Istri pred kraj rata;
- 3) objašnjava posljedice raspada Austro-Ugarske Monarhije u Istri;
- 4) uočava svrhu djelovanja hrvatskog tiska;
- 5) uočava pravo naroda na odlučivanje o svojoj budućnosti;
- 6) opisuje okolnosti zauzeća Istre od strane Italije.

Kako ne bi došlo do pretjeranog gomilanja ishoda smatramo da je šest predloženih dovoljno za predloženi sadržaj.

Suvremena nastava povijesti u mnogim slučajevima predviđa međupredmetnu povezanost. U našem slučaju međupredmetna povezanost bila bi ostvarena s nastavnim predmetima Informatika i Geografija. Jednako tako planirane međupredmetne teme tijekom obrade predloženih sadržaja bile bi IKT: A.3.2. Učenik se samostalno koristi raznim uređajima i programima; B.3.1. Učenik samostalno komunicira s poznatim osobama u sigurnome digitalnom okružju. Druga zastupljena međupredmetna tema bio bi Građanski odgoj i obrazovanje: A.3.1. Promišlja o razvoju ljudskih prava. Treća zastupljena međupredmetna tema bila bi Učiti kako učiti: A.3.1. Učenik samostalno traži nove informacije iz različitih izvora, transformira ih u novo znanje i uspješno primjenjuje pri rješavanju problema te D.3.1. Učenik stvara prikladno fizičko okružje za učenje s ciljem poboljšanja koncentracije i motivacije.

Domena unutar koje bi se sadržaj ostvarivao je također određena kurikulumom, a to je Politika.

Suvremena nastava povijesti temelji se na tehničkim konceptima, a to su: vrijeme i prostor, uzroci i posljedice, kontinuitet i promjena, rad s povijesnim izvorima, povijesna perspektiva te usporedba i sučeljavanje.³¹ Iako su za temu primjenjivi svi predloženi koncepti, temelj bi predstavljao rad na povijesnim izvorima i njihova analiza, u svrhu uvida u metodologiju i načine rada povjesničara.

Tijek nastave krenuo bi s uvodnim predavanjem o stanju u Istri pred kraj Prvog svjetskog rata i Londonskim ugovorom. Učitelj bi na karti pokazao koja područja su obećana Italiji Londonskim ugovorom te u kakvom se stanju nalazila Istra tijekom rata, s osobitim naglaskom na sudbine evakuiraca. Nakon uvodnog izlaganja popraćenog PPT prezentacijom, učenici bi bili podijeljeni u skupine te bi pristupili analizi povijesnih izvora. U radu na izvorima učitelj pruža stalnu podršku učenicima pri radu.

29 O ovoj temi nezaobilazan je i od ogromne koristi priručnik: Marijana Marinović, *Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja*, (Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2014): 19-26.

30 Ibid., 51-69.

31 *Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije*, 10-11.

Izvori i literatura koji bi se koristili su mrežne stranice Sveučilišne knjižnice u Puli (dalje SKPU) i objavljena izdanja novina *Hrvatski list*.

Aktivnost 1

Učenici s mrežnih stranica SKPU na poveznici http://www.ino.com.hr/digitalizirana-gradja/info/hrvatski_list čitaju o *Hrvatskom listu* i odgovaraju na pitanja iz listića (Prilog 1 – listić s pitanjima).

Prilog 1- listić s pitanjima

1. Na lenti vremena označi datum i godinu početka i kraja izlaženja *Hrvatskog lista*
_____ I _____
2. Kronološki, počevši od najstarijeg nabroji glavne urednike *Hrvatskog lista*.
3. Navedi uzroke prestanka izlaženja *Hrvatskog lista*.
4. U tekstu se spominje jedan od najznačajnijih intelektualaca u Istri prve polovice XX. stoljeća Mijo Mirković. Pronađi njegov pseudonim i prepishi ga.

Aktivnost 2

Zadatak je da učenici istraže pomoću mrežnih stranica SKPU članak iz *Hrvatskog lista*. Učenici nakon što pročitaju članak trebaju odgovoriti na pitanja u digitalnom alatu Microsoft Forms (Prilog 2 – listić s pitanjima).

Prilog 2 – listić s pitanjima u alatu Microsoft Forms

1. Trebaju li narodi imati pravo odlučivati o svojoj budućnosti?
2. Na temelju čega su urednici novina legitimirali svoje težnje?
3. Koja su dva najbrojnija naroda u Istri?
4. Koji su se jezici govorili u Istri u tom razdoblju?

Aktivnost 3

Učenici uz pomoć članka *Cavrano ili Kavran* čitaju o talijanizaciji istarskih sela, te rješavaju zadatke (Prilog 3 – zadaci).

Prilog 3 – zadaci

1. Ispuni tablicu

Hrvatski naziv sela	Talijanski naziv sela

- Navedi točno tko je koristio talijanski naziv sela? Što iz toga možeš zaključiti?
- Koji se razlog navodi kao uzrok uvođenja talijanskog jezika u selo Kavrano?
- Pronađi godinu tijekom koje je počela talijanizacija imena sela. S kojim značajnim događajem se poklapa?
- Kojem se narodu pripisuju svi stanovnici sela Kavrana?

Aktivnost 4

Učenici nakon čitanja i rasprave o izabranim člancima izrađuju u digitalnom alatu MindMeister umnu mapu o glavnim ciljevima uredništva *Hrvatskog lista*.

Tijekom nastave provodi se i vrednovanje. Vrednovanje za učenje provodi se kroz opažanje učeničkih aktivnosti i povratne informacije tijekom rada, dok se vrednovanje kao učenje provodi kroz uspoređivanje bilježaka s bilješkama drugih učenika te vršnjačko vrednovanje. Učenici po završetku rada na izvorima pristupaju ispunjavanju tablice za samovrjednovanje (Prilog 4 – tablica za samovrjednovanje).

Prilog 4 – Tablica za samovrjednovanje

Ukratko mogu prepričati o svakodnevnom životu i gospodarskim prilikama u Istri pred kraj Prvoga svjetskog rata	+	+/-	-
Ukratko mogu objasniti posljedice raspada Austro-Ugarske Monarhije u Istri	+	+/-	-
Uočavam svrhu djelovanja hrvatskog tiska	+	+/-	-
Uočavam pravo naroda na odlučivanje o svojoj budućnosti	+	+/-	-
Opisujem okolnosti zauzeća Istre od strane Italije	+	+/-	-
Prepoznajem važnost djelovanja novina na oblikovanje javnog mnijenja	+	+/-	-

Zaključak

Odnos slavenskog i talijanskog stanovništva na kraju Prvog svjetskog rata u Istri vidljiv je kroz izdavanje novina *Hrvatski list*. Sustavnom analizom novinskih članaka vidljivi su stavovi hrvatskog uredništva, koji odražavaju položaj hrvatskog naroda. *Hrvatski list* sa svojim sve većim utjecajem na javno mnijenje, nastojao je vješto manipulirati situacijom u gradu. Stanje je bilo neizvjesno, a bila je prisutna i svijest o tome da će netko drugi odlučivati o sudbini Istre. Analizom izabranih članaka došlo se do zaključka da su novine kroz pisanje na ekavici te o vezama s ostalim južnosla-

venskim narodima, kao i marginalnom odnosu s Talijanima pokušale probuditi svijest kod hrvatskog dijela stanovništva, a sve s ciljem da Istra pripadne budućoj Državi SHS. Isticalo se i pitanje obrazovanja, koje je zasigurno proizlazilo iz mišljenja kako se svijest o pripadnosti nekom narodu stječe od malih nogu. Novine ukazuju i na političku neorganiziranost istarskih Hrvata, te njihove pokušaje političkog organiziranja.

Literatura:

- Bazeli, Josip. „Zauzimanje flote u Puli 1918“, *Jadranski koledar* (1937): 100-104.
- Benussi, Bernardo. „Le sette giornate di Pola (dal 30 ottobre a 5 novembre 1918)“. *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, XXXI/36 (1919): 63-80.
- Dukovski, Darko. *Svi svjetovi istarski ili Još-ne-povijest Istre prve polovice XX. Stoljeća*. Pula: C.A.S.H., 1997.
- Hrvatski list*, god. 1918., br.; 1101; 1104; 1108; 1113; 1114; 1133; 1160; 1162; 1186; 1187; 1193; 1195; 1202; 1211; 1221.
- Il Gazzettino di Pola*, god. 1918., br. 1143.
- L'Istria redenta*, god. 1918., br. 1.
- Mandić, Davor. „Pulski Hrvatski list (1915.–1918.) – zapisi o ‘evakuircima’ s područja Pomorske utvrde Pula.“ *Časopis za suvremenu povijest* 42, br. 3 (2010): 779-820
- Marinović, Marijana. *Nastava povijesti usmjerena prema ishodišta učenja*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2014.
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja. *Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije*. Zagreb, 2019.
- Šepić, Dragovan. „Istra uoči Konferencije mira (Talijanska okupacija Istre 1918. i istarski Hrvati)“. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 4, (1961): 349-382
- Šepić, Dragovan. „Jadransko pitanje od 1915. do 1954.“, *Istra*, 1-2 (1975.): 17-36.
- Šepić, Dragovan, „Odbori Narodnog vijeća u Puli i ostaloj Istri u danima prevrata i talijanske okupacije (listopad–studenj 1918)“. u *Prilozi zavičajju 1*, ur. J. Percan, 9-54. Pazin: Čakavski sabor – Katedra Pula, 1980.
- Šepić, Dragovan. „O procesu integracije hrvatske nacije u Istri.“ u *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, ur. Mirjana Gross, 251-281. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981.
- Šetić, Nevio. *Istra za talijanske uprave. O istarskoj emigraciji i njenom tisku u Zagrebu 1918.–1941*. Zagreb: Dom i svijet, 2008.

SUMMARY

***IDENTITIES AT THE CROSSROADS – THE END OF THE FIRST
WORLD WAR IN ISTRIA ACCORDING TO 'HRVATSKI LIST'***

This article presents a reconstruction of selected articles from the daily newspaper, *Hrvatski list*, about the events that took place in Istria at the end of 1918. After a thorough analysis of newspaper articles, the pro-Croatian-minded positions of editorial staff are visible. They reflected the position of the Croatian people on the territory of Pula and Istria. With its growing influence on the public opinion, *Hrvatski list* is trying to skilfully manipulate the situation in the city, continuously emphasizing the Slavic origin of the population of the peninsula aiming to include it in the state of Slovenes, Croats and Serbs. Towards the end of the First World War, they intensively emphasized the connection of the Istrian Croats with other South Slavic peoples, reported on Italian pretensions towards Istria, and even used ekavian dialect to show the unity of the South Slavs. An important issue in the creation of identity was education, so the newspaper emphasized the opening of Croatian schools and teaching in the Croatian language. Newspapers played an important role in building and strengthening both their identity and nation belonging.

Key words: coexistence, antagonism, Pula, Istria, identities